

HOOFDSTUK 7. ALGEMEEN BESLUIT

Het thema ‘geweld’ is vandaag de dag meer dan ooit actueel: geweld ‘verkoopt’, het fascineert en schrikt af, het voedt de publieke opinie en het politieke debat. Maar het is ook een realiteit waar nagenoeg iedereen wel eens mee wordt geconfronteerd. Literatuur en onderzoek rond dit thema ontbreken niet, maar wat geweld nu precies inhoudt en hoe het beschreven kan worden, is in meerdere opzichten niet meteen duidelijk. Vanuit verschillende hoeken wordt het begrip ‘geweld’ benaderd en gedefinieerd, en het thema ‘jongeren en geweld’ wordt vaak geproblematiseerd, maar daarbij blijven de perceptie en de beleving van jongeren zelf vaak opvallend buiten beschouwing.

Criminaliteit, onveiligheid en geweld zijn onderwerpen die verontrusting wekken. De mening dat geweld de laatste jaren is toegenomen en dat meer burgers ermee worden geconfronteerd, lijkt vaak *common sense*, maar is zelden gestoeld op een genuanceerde en wetenschappelijk onderbouwde analyse. Politici en beleidsmakers trachten – als antwoord op deze maatschappelijke bezorgdheid – programma’s en initiatieven te ontwikkelen en implementeren die ons naar een geweldloze samenleving moeten brengen. Ook bij dit debat wordt de mening en perceptie van jongeren zelf niet of onvoldoende betrokken. Het is mede op basis van deze observaties dat er nood was aan een meer diepgaande en genuanceerde analyse van het thema ‘jongerengeweld’. Meer bepaald hebben we met dit onderzoek een bijdrage geleverd aan een meer genuanceerde kijk op ‘geweld’ in het algemeen, en het thema ‘jongeren en geweld’ in het bijzonder, door naast de cijfers en literatuur, expliciet en doelbewust ruimte te laten voor de opvattingen en meningen van jongeren over ‘geweld’.

Een eerste opzet van dit boek was een overzicht te bieden van de literatuur waarin de belangrijkste theorieën met betrekking tot gewelddelicten bij jongeren besproken worden. Er werd een basiskader rond het thema ‘jongerengeweld’ gegeven en de belangrijkste theoretische visies op geweld werden geïnventariseerd. Een tweede doelstelling bestond erin relevante nationale en internationale studies met betrekking tot geweld bij jongeren te beschrijven, met de bedoeling dit fenomeen te kaderen

en op basis van beschikbare data de belangrijkste bevindingen weer te geven. In het vierde hoofdstuk werd een inventaris opgesteld van de kwantitatieve studies die in dit domein werden uitgevoerd de afgelopen tien jaar. De derde intentie was om aan de hand van empirisch materiaal meer inzicht te geven in de aard en omvang van geweld bij jongeren. In hoofdstuk 5 werden nieuwe kwantitatieve analyses uitgevoerd naar de aard en omvang van geweld bij Vlaamse jongeren aan de hand van twee bestaande datasets: de JOP-monitor en de Veiligheidsmonitor. In hoofdstuk 6 van dit boek stond de stem van de jongeren centraal, en werden jongeren expliciet bij het debat betrokken: hoe kijken zij zelf tegen geweld aan en welke oorzaken en oplossingen stellen zij vanuit hun eigen perceptie en ervaring voor? In wat volgt, trekken we tot slot een aantal algemene conclusies uit de verschillende hoofdstukken van dit boek.

Of het geweld toeneemt, valt niet onmiddellijk te zeggen. Ons onderzoek biedt wat dat betreft geen uitsluitsel. Wat wel kan worden gezegd, is dat cijfergegevens en wetenschappelijke inzichten vaak niet in verhouding blijken te staan tot de aandacht die het thema ‘geniet’ in de media, de publieke opinie en het politieke debat. Wel laat ons kwalitatief onderzoek zien dat jongeren moeiteloos een relatief recente ervaring met geweld, hetzij als dader, slachtoffer, of omstander, kunnen beschrijven.

Uit de literatuur en uit onze kwantitatieve bevindingen aan de hand van de JOP-monitor komt naar voren dat in hoofdzaak jongens zich engageren in geweldgerelateerde feiten. Uitgezet per leeftijd doet er zich een piek voor rond de leeftijd van 16-17 jaar voor fysiek geweld; voor wapendracht ligt deze leeftijdspiek op een wat latere leeftijd. Deze bevinding ligt in lijn met vorige studies.¹ Uit de secundaire analyses blijken er geen significante verschillen te zijn in de prevalentie van geweld bij de jongeren tussen 2005 en 2008. De JOP-monitor werd slechts tweemaal afgenomen, en bovendien op een relatief korte periode. Een derde meting is bijgevolg noodzakelijk om op een wetenschappelijk verantwoorde wijze trends en evoluties na te gaan. In dat opzicht benadrukken we het belang van longitudinaal jeugdcriminologisch onderzoek om trends in delinquentie en geweld bij jongeren te kunnen identificeren. Opvallend is verder dat de geweldfeiten in meer dan de helft van de gevallen – althans volgens de jongeren uit het onderzoek – nooit ontdekt werden (door de politie of anderen).² Hieruit kan met andere woorden worden geconcludeerd dat er met betrekking tot gewelddelicten sprake is van een groot ‘dark number’ in de officiële registratiegegevens.

Uit onze verklarende analyses blijkt dat voornamelijk factoren op het niveau van het gezin en de school- en peercontext in staat zijn om ouderschap van geweld bij jongeren te voorspellen. Wat betreft de gezinsvariabelen is enkel de relatie met de moeder een voorspellende variabele: een slechtere relatie met de moeder hangt samen met een hogere kans op gewelddadig gedrag. Opvallend is dat de mate van controle door de ouders niet significant blijkt. Op basis van de literatuur is dat – in tegenstelling tot

onze resultaten – wel een sterke voorspeller voor gewelddadig gedrag. Zoals in het literatuurgedeelte aan bod kwam, kennen verschillende theorieën een cruciale plaats toe aan de peergroup. Onze bevindingen bevestigen dat: jongeren die frequent uitgaan en samenkomen met vrienden hebben een grotere kans om betrokken te raken bij gewelddadige acties. Daarnaast is op te merken dat het sterke effect van de peergroup en de vrijetijdsvariabelen op het gebruik van geweld deels te wijten kan zijn aan het feit dat er in onze analyses geen opdeling gemaakt werd tussen ‘adolescent-limited’ en ‘persistent’ delinquentie, maar dat deze samen werden genomen. Uit de literatuur blijkt dat de grootste groep jongeren die geweldfeiten plegen dat sporadisch doet en dat dit te wijten is aan ‘typisch’ jongerengedrag en experimenteergedrag (in dit geval leeftijdsgebonden delinquentie). Om deze reden is het mogelijk dat, wanneer enkel de meer ernstige plegers worden bevroegd, andere variabelen belangrijker worden bij de verklaring van jongerengeweld. Uit onze analyses kunnen we aldus niet concluderen dat uitgaan en de druk van peers onmiddellijke voorspellers zijn van ernstig, persistent gewelddadig gedrag.

De kwantitatieve bevindingen resulteerden in een reeks verbanden en risicofactoren. Bijkomend kwalitatief onderzoek leent zich er uitstekend toe om de gevonden verbanden en risicofactoren inhoudelijk te duiden en te verklaren. De elementen die jongeren zelf formuleren, vertonen een zekere parallel met de ‘klassieke’ risicofactoren die in de literatuur worden beschreven en die in ons kwantitatief onderzoek gedeeltelijk werden bevestigd. Zo stellen de meeste jongeren vast dat het voornamelijk jongens zijn die geweld plegen. Bovendien zijn zij van mening dat hoe jonger men is, hoe groter de kans op geweld is. Deze individuele variabelen worden in de literatuur ook in verband gebracht met het gebruik van geweld. Wat betreft de gezinsvariabelen heeft de opvoeding volgens jongeren een belangrijke invloed op het al dan niet ontstaan van geweld. De invloed van peers, die in de literatuur nadrukkelijk als belangrijke factor voor geweld naar voren wordt geschoven, wordt ook door jongeren als belangrijk omschreven. Zij geven bijvoorbeeld aan dat het niet evident is om onder de sociale druk van peers uit te komen en zich, tegengesteld aan de omgeving, niet te engageren in bepaalde vormen van geweld of criminaliteit. Ook de rol van de media kwam aan bod. De ‘nieuwe’ media spelen volgens jongeren uit de oudste leeftijdsgroep een voorname rol bij het ontstaan van geweld. Volgens hen moet dat evenwel niet noodzakelijk, laat staan uitsluitend negatief benaderd worden, door bijvoorbeeld het geweld in films en games te bannen, maar kan het eerder leiden tot kansen en mogelijkheden tot preventie. Meer bepaald moeten jongeren gewezen worden op de kansen én gevaren van ‘nieuwe’ media. Ook mediaopvoeding binnen het onderwijs leert kinderen en jongeren kritisch te kijken naar het virtuele geweld in films en andere media. In dat opzicht zou het ongetwijfeld een goede zaak zijn dat concrete preventieprojecten ook zouden gebruikmaken van deze ‘nieuwe’ media.

Verder blijkt uit onze kwalitatieve bevindingen dat jongeren zelf zeer uitlopende betekenissen en invullingen geven aan het begrip 'geweld', gaande van fysiek en emotioneel geweld tot geweld tegen personen en goederen. Fysiek geweld primeert in de perceptie van jongeren. Deze bevinding ligt in lijn met de literatuur.³ Meisjes zijn daarentegen geneigd om – naast fysiek geweld – ook verbaal geweld zoals pesten en seksueel getinte opmerkingen als geweld te beschouwen.⁴ In de meeste gevallen benadrukken de jongeren de rol van de 'dader' en het 'slachtoffer' om al dan niet te spreken over geweld. Ze verwijzen met anderen woorden naar geweld vanuit de intentie van de dader – 'slecht' – of de interpretatie van (de intentie van die dader door) het slachtoffer. In dat opzicht koppelen jongeren de intentie van de dader in zekere zin los van de ervaring van het slachtoffer. De subjectieve ervaring van geweld is met andere woorden niet noodzakelijk verbonden met de bedoelingen van de dader, maar wel met de interpretatie van het slachtoffer van de situatie. Dat kan verklaren waarom jongeren conflicten tussen broers en/of zussen 'onschuldig' vinden. Zij stellen vast dat dit een voorbeeld is van een alledaags conflict met niet al te grote gevolgen voor het 'slachtoffer'. Jongeren benadrukken daarentegen het belang en de ernst van geweld, en de gevolgen ervan, met name indien het geweld een langdurig en intensief karakter heeft. Geweld laat niet enkel fysieke, maar ook emotionele sporen na bij personen die er rechtstreeks of onrechtstreeks waren bij betrokken. De ernst en de impact van psychologisch geweld mag volgens jongeren niet onderschat worden; ook zij zien deze vormen van geweld als moeilijk op te sporen, en de gevolgen bij het slachtoffer als al te vaak onderschat.

Ook al staan jongeren in veel gevallen duidelijk negatief tegenover het gebruik van geweld, toch vinden ze in sommige gevallen en situaties dat geweld net wel het juiste antwoord is. Uit de literatuur⁵ en uit onze bevindingen blijkt dat vooral jongens geweld vaker als aanvaardbaar percipiëren. Zo geven veel jongeren aan dat geweld gerechtvaardigd is om zichzelf te verdedigen. Ook een ervaren provocatie en beledigingen aan het adres van dierbare personen, meer bepaald familie en vrienden, kan voor jongens een aanleiding zijn om fysiek geweld te gebruiken. Volgens Davis & de Haan⁶ voelen jongens zich sneller bedreigd in hun mannelijkheid, waardoor zij eerder geneigd zijn geweld te gebruiken om dit te herstellen. Op basis van de literatuur⁷ stellen we eveneens vast dat de meerderheid van de jongeren geweld overweegt om zichzelf te beschermen bij fysieke bedreigingen, of om dierbaren te beschermen. 'Taal' wordt hier centraal gesteld. Meer bepaald geven jongeren aan dat 'taal' of verbaal geweld een krachtige katalysator voor fysiek geweld kan zijn. Uit ons onderzoek blijkt tevens dat er binnen het geweld zelf een oorzaak gezocht kan worden. 'Geweld' heeft volgens jongeren namelijk verschillende motieven, gaande van een louter functioneel doel tot 'geweld om het geweld zelf', of om de 'kick van het geweld'. Zo vindt een deel van de jongeren vandalisme soms plezierig en wordt het niet noodzakelijk afgekeurd.

Er zijn relatief weinig studies die het slachtofferschap van geweld centraal stellen, in vergelijking met het vele onderzoek dat terug te vinden is over geweldplegers. Jongeren worden ook slachtoffer van geweld. De bevindingen van de Veiligheidsmonitor tonen dat er sinds 1998 een vrij stabiele evolutie zichtbaar is in het slachtofferschap van jongeren. Jongeren blijken, zowel op basis van onze kwantitatieve analyses als de literatuurstudie,⁸ het vaakst slachtoffer te worden van bedreiging. Uit de Veiligheidsmonitor blijkt tevens dat het vooral 18- tot 21-jarigen zijn die het slachtoffer worden van geweld en dat mannen significant vaker het slachtoffer worden van 'lichamelijk geweld' en 'bedreiging met lichamelijk geweld' dan vrouwen. Ook de (inter)nationale literatuur laat zien dat voornamelijk mannen het slachtoffer worden van (bedreiging met) fysiek geweld. Vrouwen worden daarentegen vaker het slachtoffer van seksuele delicten, zoals lastiggevallen worden om seksuele redenen. Verder zijn, zo bleek uit de analyses op de JOP-monitor, een uitgaansgericht vrijetijdspatroon en een laag zelfwaardegevoel voorspellers voor het slachtofferschap van geweld. Een vergelijking met eerdere bevindingen is moeilijk, aangezien onderzoek naar risicofactoren van slachtofferschap bij jongeren – zeker in vergelijking met ouderschap – bijna onbestaande is. Naast het objectieve slachtofferschap werd ook de subjectieve component van onveiligheid bij jongeren onderzocht. Hieruit blijkt dat voor alle bevroegde leeftijden meisjes zich onveilig voelen dan jongens. Ook in onze kwalitatieve bevindingen blijken meisjes een grotere angst voor criminaliteit te hebben dan mannen. Zeker wanneer er een potentieel risico op slachtofferschap is, zijn meisjes op hun hoede door bijvoorbeeld deze plaatsen te vermijden of er niet alleen te fietsen. De literatuur verklaart dit genderverschil door de hoge fysieke en sociale kwetsbaarheid bij meisjes en vrouwen en stelt dat de angst voor criminaliteit bij hen sterker is wanneer een persoonsgerelateerd delict waarschijnlijk lijkt.⁹

Uit de bovenstaande bevindingen blijkt dat jongeren niet alleen als dader, maar ook relatief vaak als slachtoffer betrokken zijn bij gewelddelicten. In zekere zin zou men kunnen stellen dat dit ons confronteert met een vrij dominant maatschappelijk beeld waarbij jongeren eerder worden gezien als 'usual suspects' en dragers van een zeker risico, dan dat ze zelf risico lopen. Dit stereotiepe beeld wordt grotendeels in stand gehouden in een complexe carrousel waarbij de media, het politieke debat en de publieke opinie de hoofdrolspelers zijn. Ook ons onderzoek identificeert een opvallende homogeniteit tussen dader- en slachtofferschap bij jongeren. In de literatuur werd deze bevinding meermaals aangeduid.¹⁰ Naast een indirecte samenhang tussen dader- en slachtofferschap, hebben jongeren die geweld plegen ook een grotere kans om het slachtoffer te worden van geweld dan jongeren die geen geweld plegen. Hierbij formuleren we twee belangrijke opmerkingen. Ten eerste is de publieke aandacht (zowel politiek-maatschappelijk als wetenschappelijk) te eenzijdig gericht op het 'ouderschap' van jongeren. We doen er goed aan jongeren als slachtoffers meer aandacht te geven.

Ten tweede moeten ‘daderschap’ en ‘slachtofferschap’ in toekomstig onderzoek ook verder in relatie tot elkaar worden gezien en geanalyseerd. Op deze manier kan de complexiteit en onderlinge relatie van beide fenomenen onderzocht worden, waarbij onderliggende en achterliggende factoren aan het licht kunnen worden gebracht. *“Dit impliceert een meer complexe benadering, die weliswaar recht zou doen aan de complexiteit van het betreffende fenomeen”*.¹¹

Tot slot valt op te merken dat er binnen het huidige discours over geweld een patroon ontstaat waarbij men vrij snel vervalt in een ‘wij-zij-denken’. Meer bepaald proberen we volgens Schinkel¹² het ‘geweld’, en het zogenaamde ‘zinloze’ geweld, te exterioriseren als een aspect dat ‘niet van ons’ is. ‘Klassieke’ benaderingen zoeken in dat opzicht naar externe factoren ter verklaring van het geweld. Het geweld zelf, het intrinsieke aspect van geweld, blijft buiten beschouwing, en kijken we liever niet in de ogen. Onderzoekers zijn, aldus Schinkel, blind voor het geweld op zich. Wat overblijft, het esthetische aspect van geweld, zou dan beschouwd kunnen worden als de meest pijnlijke en verwerpelijke oorzaak ervan: *“een geweld omwille van zichzelf, zonder moraal, extrinsieke betekenis, maar louter destructief”*.¹³ Volgens Schinkel ligt hier de verklaring waarom dit aspect van geweld vermeden wordt in het criminologisch onderzoek: er heerst een angst voor het geweld in zijn puurste vorm. We hebben echter inzicht nodig in het intrinsieke karakter van geweld om het geweldsfenomeen daadwerkelijk en volledig te doorgronden.

Geweld, en bij uitbreiding jongerengeweld, is een sociaal construct waarvoor geen objectieve of eenduidige definities kunnen worden geformuleerd. Door geweld als een sociaal construct te beschouwen, worden de gedragingen die onder deze noemer vallen, sterk afhankelijk van de sociale en culturele context waarin ze zich afspelen. In tegenstelling tot wat de publieke opinie en het politieke debat misschien laten uitschijnen, zijn jongeren niet te herleiden tot passieve onderwerpen van socialisering, maar maken ze actief deel uit van onze samenleving. Dat wil niet zeggen dat hun visie en mening per definitie navolging verdient, maar het impliceert wel dat het belangrijk is om die au sérieux te nemen in de dialoog tussen het beleid en zijn ‘cliënteel’.¹⁴ Onderzoek dat gericht is op de wijze waarop jongeren geweld beleven, welke feiten zij als geweld ervaren, welke factoren van invloed zijn op het aanvoelen of iets al dan niet als geweld wordt beschouwd, en wat zij zien als de belangrijkste oorzaken ervan en de beste remedies ertegen, lijkt op basis hiervan een belangrijke meerwaarde te kunnen bieden.